

15.4.2011

Jyrki Vesikansa

Arvoisat Katri Veltheimin omaiset

Hyvä saattoväki

Minua on pyydetty kertomaan Katrasta journalistina. Tarjolla olisi monta näkökulmaa. Olin nuorena Uuden Suomen toimituspäällikkönä kai jopa hänen esimiehensä. Rooli oli kuitenkin kovin muodollinen – Katri oli aina itsenäinen toimija. Palatessani taloon yhdeksi päätoimittajista hän oli juuri lähtenyt eläkkeelle.

Voisin tarkastella Katrin työtä myös Uuden Suomen historian kirjoittajana – hänen rooliaan kulttuurijournalismin kehityksessä, jonka ensimmäisiä tapahtumia meillä oli se, kun August Ahlqvist teilasi *Suomettaressa* Aleksis Kiven Kullervon. (Kuuluisa Seitsemän veljeksien arvostelu ilmestyi sen sijaan *Suomenmaan Julkisissa Sanomissa*.)

Olen joutunut jopa Ida Aalberg-säätiön hallintoneuvoston puheenjohtajaksi, mutta en yritäkään esiintyä teatterin asiantuntijana. Lähinnä pohdin Katrin journalismia kollegana ja työtoverina. Ja samalla lukijana -- tuhansien muiden lailla saatoin paneutua hänen kritiikkeihinsä ja muihin teksteihinsä jokseenkin läpi Katrin pitkän uran.

Katri Paavolaisen Erkki-isä oli kolmisen vuotta Karjalan päätoimittaja ja sen jälkeenkin läheisessä suhteessa lehteen, joten journalismi oli tyttärelle varmaan jo nuoresta tuttua. Olavi Paavolainenkin oli vilahtanut Uudessa Suomessa 1920-luvulla.

Opintojen ja perheen perustamisen jälkeen Katri aloitti uutta roolia etsivässä Karjalassa, mutta siirtyi pian Uuteen Suomen teatterin pääkriitikon Huugo Jalkasen työpariksi. Sitä tarvittiin jo siksi, että itsekin näytelmäkirjailijana Jalkanen katsoi aiheellisesti olevansa jäävi arvioimaan kotimaisia draamoja –kai etenkin kantaesityksiä.

Nuoren kakkoskriitikon asemaa ei helpottanut se, että hän joutui arvioimaan myös Jalkasen uutuuksia. Etenkin, kun ne eivät tainneet enää olla mestariteoksia. Myöhemmin Katri muistelikin matkaansa Kuopioon, jossa Jalkanen oli saanut areenan lähes nelituntisen näytelmänsä kantaesitykselle. Karjalaisella diplomaattisuudella Katri osasi hoitaa tehtävän loukkaamatta sen enempää Jalkasen kunniaa kuin omaa kriitikon eetostaan.

Vanheva (peräti yli 60-vuotias) Jalkanen siirsi muitakin arviointitehtäviä Katrille – joskus vain muutama tunti ennen ensi-iltaa. Vuonna 1956 maisteri Katri Veltheim nimitettiin sitten Uuden Suomen vakinaiseksi teatteriarvostelijaksi Jalkasen jälkeen.

Sekä Uusi Suomi että kulttuurijournalismi olivat tuolloin murrosvaiheessa, vaikkei sitä tapahtumien keskellä ehkä tiedostettu. Perinteikkään lehden levikki oli hipaissut satavuotisjuhlien aikaan sataa tuhatta, mutta kääntynyt sitten loivaan, mutta sitkeään laskuun. Sen pysäyttämiseksi Lauri Ahon seuraajaksi valittiin tuona samana vuonna 1956 Ilta-Sanomien päätoimittaja Eero Petäjaniemi. Hän uudisti lehteä ja sai siihen hyvän vireen, mutta väsyi nopeasti. Eppu arvosti kulttuuria ja suhtautui siihen väljästi. Siinä nähtiin lehden menestystekijä.

Katrin aloittaessa journalistin uransa ei Suomen lehdissä vielä ollut varsinaisia kulttuuriosastoja. Vinjetin ”kirjallisuus ja taide” alle toimitussihteerit sijoittivat arvostelijoiden tekstejä sen verran kuin lehteen mahtui. Kriitikot olivat useinkin alansa johtavia edustajia, jotka toimivat itsenäisesti ja lähes tyystin palkkiopohjalla. Joku Heikki Klemetti ja V.A. Koskenniemi osasi toki vaatia itselleen hyvät taksat. Omia työhuoneita tai edes pöytiä ei arvostelijoilla yleensä ollut, vaan he etsivät tarvittaessa toimituksesta vapaan työpöydän ja kirjoituskoneen. Niin teki moni uutistoimittajakin – urheilun suuresta avustajajoukosta puhumatta.

1960-luvulla Uuteen Suomeen muodostui maan ensimmäinen moderni kulttuuritoimitus omine sivuineen ja monipuolistuvin sisällöin. Päällikkönä oli alkuun Annamari Sarajas, keskeisinä toimittajina muun muassa Pekka Tarkka, Risto Hannula, Mirjam Polkunen ja Katarina Eskola. Katri oli eri sukupolvea ja pitäytyi ensi sijassa kriitikon roolissa, mutta sopeutui hyvin joukkoon ja uudistuvaan työtapaan. Hän ei taida edes vilahtaa V.A. Koskenniemen lukuisissa kirjeissä Petäjaniemelle, joissa vanheneva akateemikko teilesi oman lehensä nuoret kriitikot -- yhden toisensa jälkeen.

1960-luvulle saakka säilyi hyvä tapa arvioida ensi-illat ja konsertit heti seuraavan aamun lehteen. Katri saapui siis teatterista iltayöstä juhlavaatteissa ja alkoi naputella tekstiään. Eivätkä kriitikot olleet silloin lyhyitä huitaisuja; seitsemän pisteen petiittiä mahtui palstalle paljon eikä kuva ollut vielä nujertanut sanaa. US:n mainoselokuvassa vuodelta 1967 Katri esiintyy tyylikkäänä Kansallisteatterin tuolloin modernisoidussa ala-aulassa katsomoon kiirehtimässä. (VHS-kasetti on tämän kirjoittajalla ja originaali Audiovisuaalisessa museossa eli ent. Elokuva-arkistossa.)

Katri muisteli, että dead line oli alkuun puoli yhdeltä, mutta kauniisti puhumalla sitä saattoi venyttää yhteen. Tuon taidonhan Katri osasi. Kääntöpuolena oli se, että Katrin käsikirjoituksista tuli toimituksessa legendaarisia. Ehkä samaan tapaan kuin latomo piikitteli minun tekstejäni ”käsin kirjoitetuiksi ja koneella korjatuiksi”. Viimeistelyyn oli puolen yön jälkeen vähän

aikaa, mutta Katrin tekstit ovat yhä elävää kieltä pienistä lipsahduksista huolimatta.

Hilkka Eklund on tutkinut Katrin kritiikkejä, jotka ovat siististi arkistoituna Iltalehden kellarissa Kluuvissa. Tämä myös vihjeenä muille tutkijoille. Tässä siteeraan -- hieman tiivistäen -- ensin Katrin seuraajaa Heikki Eteläpäättä, joka oli Salama Hirvosen jälkeen Uuden Suomen kulttuuriosaston päällikkö ja samalla johtavia elokuva- mutta myös teatterikriitikoita.

Heikin mukaan Katri Veltheim "ei ole ollut niitä frustroituneita kriitikoita, joiden perimmäiseksi motiiviksi mielellään (ainakin arvosteltavien keskuudessa) tulkitaan oman varhaisen kunnianhimon kariutuminen: jos minusta ei ole tekijäksi, niin ainahan toki edes sen tekemisen arvottajaksi ja tuomariksi. Näitä viharakkauden taustoja on turha etsiä Katri Veltheimin työstä, joka on ollut puhtaan ja avoimen teatterirakkauden tuottoa. Sen rakkauden juuret ovat syvällä -- viipurilaisissa koulutyttövuosissa ja oikeastaan syvemmälläkin --- kannakselaisen kulttuurikodin antamassa hengen perinnössä."

"Arvostelijan työtä Katri Veltheim toteutti tekijöiden ja näkijöiden välisen sillan rakentajana --- tuoreudella, jossa onnellisesti risteytyivät alan laaja tuntemus ja kaikkea kirjaviisautta karttava --- yksilöllisen näkemys".

Näin siis Heikki Eteläpää työtoveristaan. Voinen lisätä, että Katri kirjoitti lukijoilleen -- ei ainakaan ensi sijassa asiantuntijoille tai kollegoilleen. Kritiikit eivät olleet hänelle erillisiä taideteoksia, jonkinlaisia novelleja, saati sanoilla konstailua, vaan ne liittyivät aina kiinteästi arvioitavaan teokseen. Silti teksti ei ollut pelkkää valistusta siitä, kannattiko näytelmä katsoa, vaan arvioissa oli aina persoonallista analyysiä ja kielellistä iloa.

Katri oli aina ystävällinen, pidetty työtoveri. Hän ei kiihkoillut. Silti hänenkin ympärillään kuohui ajoittain polemiikkien tyrskyjä. Seuraavassa muutama esimerkki.

Näytelmäkirjailijaliitto syytti 1967 Arvostelijain Liiton jäseniä kirjailijoiden työn vahingoittamisesta kielteisillä kritiikeillä. Katri Veltheim selosti Uudessa Suomessa moitekirjelmää saaden vastaansa näytelmäkirjailijoiden

puheenjohtajan Martti Santavuoren. Jatkotekstissään Katri kertoi ensin myötätunnostaan kirjailijoita kohtaan, mutta huomautti, että heidän taloudellinen asemansa paranee Lauri Ahon taidekomitean mietinnön pohjalla. Menestysnäytelmien tuottoon -- siteeraan Katria -- "voivat sen sijaan vaikuttaa vain kirjailijat itse, heidän kykynsä sekä näytelmän esitys, eivät mitkään maailman liitot eivätkä arvostelijat".

Näytelmätekstit nousivat uudelleen esille 1975. Ilmari Turja oli ensin murissut siitä, ettei Kansallisteatteri tarjoa kotimaisia kantaesityksiä. Katri Veltheim huomautti Uudessa Suomessa, että Kai Savola oli vasta aloittanut Kansallisessa, joten hänen ohjelmistovalintojaan oli ennen aikaista moittia. Katri lisäsi, että "yleisön maku ja koostumus -- myös Kansallisteatterissa -- on suuresti muuttunut niistä ajoista, jolloin esityskelpoisuuden seulan läpäisi näytelmä kuin näytelmä vain sen vuoksi, että se oli kotimainen kantaesitys". Hän viittasi dramaturgi Terttu Savolan äskeiseen haastatteluun, jossa oli vaadittu tekstiin "eläviä henkilöitä", loogista juonta, hyvää dialogia. Eli Katrin sanoin "luonnollisia perusvaatimuksia" hyvälle esitykselle. Hänen mukaansa tarvitaan myös näytelmän "sisäistä jännitystä". Teesit ovat ajankohtaisia myös -- ja ehkä erityisesti -- tänään.

Kuumimpaan väittelyyn Katri joutui 1970-luvun alussa, kun poliittinen kiihko vyöryi teatterimaailmaan. Nimimerkki *Vanha masi* eli maisteri Sakari Talvitie moitti vuoden 1971 alussa näyttelijävalintoja Turun Kaupunginteatterissa, jossa legendaariset kotkat eli Kalle Holmberg ja Ralf Långbacka olivat juuri aloittaneet. Uuden Auran entisenä päätoimittajana Talvitiellä oli tietenkin yhteyksiä Turkuun.

Katri Veltheim kommentoi oman lehensä poliittista pakinoitsijaa jokseenkin ainutlaatuisesti Uuden Suomen puheenvuoropalstalla. Tähän tyyliin: "Silloin tällöin sattuu tilanteita, jotka antavat aiheen erityisten terveisten lähettämiseen pitkin toimituksen kapeaa käytävää täältä kulttuuriosaston sumpusta poliittiselle pääkallon paikalle." Katri selosti sitten teatterien silloista välikirjakäytäntöä ja hämmästeli Turun Kaupunginteatterin uuden johdon poliittista arvostelua "ennen kuin he ovat ennättäneet aloittaakaan". Hän lisäsi, että myös teatterin hallinnon oikeistolaiset jäsenet olivat hyväksyneet ratkaisut.

Vanha masi vastasi saman tien peräkaneetissa: "Miksi todella, Katri Veltheim, pitkine vuodatuksinesi, saavuit toimituksen pitkää käytävää luokseni? -- Miksi puolustat teatterimaailman vasemmistolaisia ohjaajia?" (US 7.1.71).

Katri Veltheim ei tyytynyt Talvitien puuskahdukseen, vaan vastasi kolmen päivän kuluttua kysyen, "miksi Vanha masi taistelee vasemmistolaisen taidekäsityksen puolesta politisoidessaan näyttelijäkiinnitysasiaa, mitä se ei ollut. Minä olen kaikessa, mitä työni vuoksi olen joutunut teatterista kirjoittamaan, vastustanut teatterin politisoitumista. --- Voi olla vain hyviä ja huonoja ohjaajia, hyviä tai huonoja näyttelijöitä. Poliitikka voi olla yhtenä teatterin teemana -- ei koskaan sen tarkoituksena ja päämääränä". Vastustamalla Turussa oikeistolaisen puheenjohtajan johdolla tehtyä yksimielistä päätöstä "olisin toiminut jopa omaa lehteänikin vastaan".

Vanha masi ei hellittänyt, vaan peräkaneetissa ihmetteli, "miksi jatkat jankuttamistasi, Katri Veltheim. Eikö olisi ollut omalta kannaltasi viisaampaa lopettaa huonon asian puolustaminen. --- Moraali on Katri Veltheim siinä, että meidän on täällä oikealla tarvittaessa suomalaisen kansanvallan nimissä puolustettava myös sosiaalidemokraatteja joitakin Berliini-näytelmän tapaisia manipulaatioita vastaan. Miksi nyt vetoat tietyn teatterilautakunnan mielestäni tällä kertaa harhautuneeseen oikeistolaiseen puheenjohtajaan, kun tähän mennessä tähän lehteen kirjoittamissasi teatteriarvosteluissa en ole havainnut, että olisit nimenomaan oikeistolaisen lehden, kaikesta holmbergiläisestä sidonnaisuudesta vapaa teatterikriitikko." (US 10.1.71).

Vanhan masin palsta lopetettiin pian tämän jälkeen ja Talvitie irtisanottiin Uuden Suomen pelastusoperaation alussa 1976. Katri Veltheim sai puolestaan 1982 lehden journalistipalkinnon ja sittemmin muun muassa P.E. Svinhufvudin muistosäätiön kirjapalkinnon ja Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton Olli-palkinnon. Historia näyttäisi siis olleen Katrin puolella. Ehkä hänen asenteeseensa vaikutti se, että Erkki Paavolainen oli 1930-luvulla Kokoomuksen maltillisen siiven johtajia IKL-suuntausta vastaan. Epäilemättä Holmberg, Långbacka ja kumppanit myös ravistelivat hyödyllisesti suomalaista teatteria, vaikka taistolaisuus rappeutuikin taide-elämässä nopeasti pelkäksi demagogiaksi.

Katri Veltheim suhtautui toki objektiivisen kriittisesti myös teatterin radikaaleihin. Työtoverinsa Anja Harvilahden haastattelussa syyskuussa 1989 -- hieman ennen Berliinin muurin murtumista -- Katri vertasi muistelmateoksensa pohjalla 1930-lukua ja 1980-lukua. Ääriliikkeistä huolimatta 1930-luku oli hänestä "uskomattoman paljon sivistyneempi, vapautuneempi ja iloisempi" kuin tuolloinen nykyhetki.

Arvoisa saattoväki

Katri Veltheim on niitä kulttuurijournalisteja, joiden elämäntyötä pitäisi tutkia enemmän. Hän on hyvä esikuva niille, jotka toivovat perusteellisia, ajateltuja analyysyjä -- jopa usean kirjoitusliuskan pituisia. Ne saattaavat tulla painetun sanan valtiksi aikana, jolloin 160 merkin pituiset uutiset singahtavat hetkessä ympäri maapallon ja elokuvaa voi lähettää kännykästä kaikkialle. Näissä sarjoissa ei sanomalehti voi pärjätä. Aitoon ajatteluun ja sen persoonalliseen esittämiseen tarvitaan sen sijaan Katri Veltheimin kaltainen ihminen. Sanoman esittämisen teknologia on tällöin toisarvoista.